

SAMLAREN

TIDSKRIFT

FÖR

SVENSK LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 35

1954

UPPSALA 1955

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1955

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

547565

invändning att göra. Den gäller avsnittet »Det sociala problemet». Baehrendtz hävdar att Kiellands ställningstagande i den sociala frågan var betydligt mindre radikalt än när det gällde exempelvis kyrkan och prästerna. Hans politiska attityd motsvarade den liberala radikalismens, han hoppades på en lösning av samhällsproblemen efter filantropiska linjer och tog avstånd från varje revolutionärt alternativ. Den nordamerikanska demokratin var för honom det land, som tillfredsställande ordnat sina sociala problem. Baehrendtz' redogörelse må vara riktig i sak, men det är någonting som tappats bort i den. Även om Kielland aldrig kom fram till ett teoretiskt ställningstagande för socialismen, finns det ett revolutionärt drag hos honom, som kommer till uttryck i själva styrkan och intensiteten i hans sociala indignation. Finns det i hela genombrottslitteraturen en skildring som så skakande och med så blodig satir framställer den skriande motsättningen mellan besuttna och egendomslösa som begravningskapitlet i Garman & Worse? Det fanns äkta, helig indignation hos Kielland, den närdes av hans »onde Samvittighet» och stegrades ibland till någonting som kommer det revolutionära patoset mycket nära.

En detaljmärkning må också göras mot framställningen av den politiska miljön i samma avsnitt. Baehrendtz tycks uppfatta Arne Garborg, hos vilken han finner en åskådning, som överensstämmer med Kiellands, som representant för den radikala, borgerliga liberalismen. Men Garborg var anarkistiskt influerad och utgivare av en tidskrift, som blev språkrör för anarkistiska tankegångar. Över huvud taget tar Baehrendtz i sin redogörelse för den socialistiska debatten inte hänsyn till den anarkistiska riktningen, som har större ideologisk släktskap med liberalismen och den borgerliga radikalismen än marxismen, och som var livaktig i Europa vid denna tid och ägde framstående, publicistiskt verksamma teoretiker som Krapotkin och Elisée Reclus. Den tyska socialismen var marxdominerad, och det var framför allt den som av den Brandeska kretsen på 70-talet kanaliserades in i den skandinaviska debatten. Men anarkistiska idéer fann också sin väg dit och påverkade bland andra just Garborg. (Ibsen var ju redan mycket tidigare anarkistiskt influerad genom Marcus Thranes förmedling.)

Baehrendtz metod är att bearbeta sitt omfattande material från alla tänkbara utgångspunkter med alla existerande litteraturvetenskapliga hjälpmedel. Resultatet av ett sådant arbetssätt blir mångsidighet, grundlighet, idérikedom, fyllighet. Ett annat resultat blir tunglästhet och en viss brist på pregnans och personlig prägel. Vår lärofader Sainte-Beuve ansåg på sin tid, att man skulle »utsläta studiets rynkor» och servera resultatet av tunga forskarmödor i ett aptitligt koncentrat. Det är ett krav som inte väcker någon genklang hos moderna litteraturhistoriker. Tvärtom verkar man ytterst angelägen att demonstrera, vilka enorma strapatser man underkastat sig för att åstadkomma en avhandling, och man har ingenting emot, att läsarna får ta sin del av mödorna. När skall den Sainte-Beuveska andan få sin renässans inom litteraturhistorien?

Britta Gröndahl.

GUNNAR QVARNSTRÖM: *Från Öbacka till Urbs. Ludvig Nordströms småstad och världsstadsdröm.* Akad. avh. (Uppsala). Sthlm 1954.

Då Gunnar Qvarnström på sin litteraturvetenskapliga forskningsresa genom Ludvig Nordströms stora och ojämna produktion har valt att följa vägen från Öbacka till Urbs, har han utan tvivel gjort ett lyckligt val. Från detta huvudstråk har man utsikt över centrala fält av Ludvig Nordströms idévärld och författarskap och kan iakttä och belysa »den konsekvens och idékonstans» som präglar hans livsverk. Det är emellertid inte alltid lätt att finna fast mark i de sociologiska fantasiernas stundom svårartade träsk av terminologisk förbistring och motsägande tankeprodukter. En säker kompass är av nöden. Qvarnström har funnit den — eller menar sig ha funnit den — i form av en konstant i den psykologiska ekvationen, som han kallar Ludvig Nordströms visionella erfarenhet.

Han bygger på en rekonstruktion av i Nordströms verk ofta framskymtande

stereotypa psykiska erfarenheter, förbundna med bl. a. ljusupplevelser och allenhetsvisioner av mystisk-religiös art. Symtombilden ger anledning till diagnosen epilepsi, och den därav betingade visionella erfarenheten ser förf. som en hjärtpunkt i Ludvig Nordströms litterära produktion. I resultaten av hans strävan att uttrycka den har man, säger han, »att söka hans diktningens angelägnaste personliga avsikter». En analys av Ludvig Nordströms sätt att gestalta denna vision vill Qvarnström, enligt förordet förena med undersökningen av motivparet Urbs—Öbacka. Och s. 75 upprepar han: »Vi skall se, hur Nordström bearbetar sin visionella erfarenhet, småningom metodiskt strävar efter att finna en form för den, och hur till sist denna form smälter ihop med hans världsstadsdröm — en komplicerad process som den följande framställningen endast styckevis kan belysa, men som har fascinerande problem att bjuda.»

Undersökningen är i stort sett kronologiskt disponerad. Första avdelningen inleds av en sociologisk studie över Härnösands-miljön, belyser därefter Ludvig Nordströms psykiska kris i samband med faderns konkurs 1895 och granskar ungdomsproduktionen med särskild hänsyn till dess gestaltning av den visionella erfarenheten, småstadsskildringen och den gryende världsstadsdrömmen. I andra avsnittet, Resan till Cythere, granskas världsstadstankens växt och mognad i Petter Svensk-serien på 20-talet, under den sociala optimismens högkonjunktur. Parallellt penetreras det psykologiska temat i en serie textanalyser, och bl. a. anknyter förf. i ett intressant avsnitt det visionella elementet till samtida bildkonst. I den sista avdelningen slutligen redogör förf. för återtagandet från de utopiska positionerna, symboliserat i boktiteln På hemväg till Öbacka.

Qvarnströms dispositionella grepp är säkert och energiskt fasthållet; bevisföringen byggs upp på ett föredömligt klart och överskådligt sätt. Emellertid finns redan i författarens ovan berörda målsättning en viss splittring, som inverkar menligt på undersökningens enhetlighet och ger dess olika delar helt olika karaktär. Å ena sidan anges syftet med boken vara, att »dels belysa några av förutsättningarna för Ludvig Nordströms författarskap, dels med utgångspunkt från dem följa en linje genom hans livsverk» (alltså linjen Öbacka—Urbs). Å andra sidan (och på nästa sida — 7 — i förordet) uttalas följande: »Syftet med boken är emellertid inte att systematiskt tillämpa dylika metoder (dvs. jämförande och idéhistoriska) utan mer att visa på möjligheten att förena den biografisk-psykologiska aspekten med en analys av författarens sätt att gestalta sin vision.» — Att samordna dessa syften har uppenbarligen varit svårt. Till sin förra del är avhandlingen en brett upplagd studie över ungdomsverken, där både komparativ, idéhistorisk och biografisk-psykologisk metod tillämpas. Så småningom smalnar perspektivet mer och mer, författarens intresse koncentreras på det psykologiska problemet, och vägen Öbacka—Urbs, tur och retur, fixeras ensidigt i den visionella upplevelsens ljus. Intrycket blir att dr Qvarnström har planlagt sitt arbete som en allsidig undersökning av Ludvig Nordströms författarskap och av totalismens genesis, men inte orkat fullfölja den inom den planerade ramen orimligt stora uppgiften och därför under arbetets gång alltmer radikalt förenklat problemställningen. Därför har viktiga moment i världsstads-ideologiens utveckling lämnats åsido. Det gäller t. ex. Ludvig Nordströms omfattande sociologiska studier (Durkheim fr. a.), det gäller icitamenten från Wells (behandlad i korthet) och unanimisterna, och det gäller tidshändelsernas inflytande (världskriget, Nationernas Förbund etc.). Givetvis beror inte författarens restriktiva hållning inför dessa problemkomplex på bristande insikt om deras roll i sammanhanget utan på metodiska överväganden. Med den målsättning som angivits blir dock bristen på idéhistorisk analys kännbar: den skulle dessutom kunna ge skarpare relief åt den psykologiska analysen.

För en komparatist brukar ju en diktares ungdomsproduktion vara den bästa tummelplatsen: där är de främmande inflytelserna i regel lättast att fastställa. Det är kanske delvis därför så många svenska författarmonografier har attributet

»Den unge» i titeln. I Ludvig Nordströms första försök — inte minst i hans gymnasistvers — finns gott om sådant osmält länegods. Qvarnström redovisar på ett i och för sig förträffligt sätt dessa påverkningar från bl. a. Nietzsche, Heine, Fröding och Heidenstam, men ägnar jämförelserna onödigt stort utrymme. Gymnasistversens litterära förutsättningar har ju trots allt ett betydligt mindre intresse än hans mogna prosaarbetens. Dessa blir i högst obetydlig omfattning föremål för komparativ analys. Mot en av Qvarnströms diktkaraktistikere må i detta sammanhang en anmärkning riktas: det är ytterst svårt att lokalisera någon »innerlig och lågmäld» religiös ton i hans citat ur dikten Gud (s. 90). Däremot kunde man ev. påpeka, att Runeberg-inflytandet är omisskännligt; det rytmiska schemat finner man bl. a. i Soldatgossen.

Trots att författaren sålunda utnyttjar den komparativa metoden en smula nyckfullt, när han i förekommande fall viktiga resultat. Givande är hans utredning av Ludvig Nordströms förhållande till den dekadenta och symbolistiska modeströmningen, som kan spåras bl. a. i de tidiga småstadsskildringarna. Det är överraskande och inte betydelselöst att under en period finna världsstadens profet inspirerad av den tidstypiska Brügge-genren, Rodenbachs morbida och svärmodiga symbolism med svenska avläggare hos Levertin och Sager-Nelson. Sekelslutsdekadensen lever emellertid — det kanske måste understrykas ännu kraftigare än författaren gör — ett rikt liv redan på 80-talet. När Nordström talar om sin »självundersökningsförbannelse» talar han med Jaegers och J. P. Jacobsens tunga, och över huvud taget finns det nog ofta anledning att betona arvet från 80-talet. Schopenhauer var inte bara en dekadenternas profet, han var också naturalisternas. Och när Qvarnström noterar, att en skrift av Carl Hilty om neurasteni, Sekelslutets sjukdom (1898), är symtomatisk såsom utslag av en allmän tidsreaktion, kan det framhållas, att det redan på 80-talet vimlade av skrifter och broschyrer som utlade temat om tidens nervösa överkultur. Krafft-Ebing höjde ett varnande pekfinger, Max Nordau gestaltade problemet i boken Tidens sjukdom och Bourget analyserade den nervösa nutidsmänniskan i sina romaner och i *Essais de psychologie contemporaine*. — Till det väsentliga i detta avsnitt av undersökningen måste också räknas översikten av småstadsskildringens litterära anor. Den har värde i och för sig, men är kanske inte genomgående relevant för den kommande granskningen av Ludvig Nordströms verk inom genren, då anknytningar sällan görs. Översikten begränsas vidare till den skandinaviska litteraturen, och man undrar varför författaren inte t. ex. uppmärksammar den franska. En generell efterlysning i detta sammanhang: Balzac, som Nordström otaliga gånger hänvisar till som sin mästare, torde knappast ha ägnats tillbörligt utrymme i undersökningen.

*

Avhandlingens centrala tes gäller, som redan framhållits, frågan om den »visionella upplevelsens» existens och psykologiska bakgrund och frågan om denna upplevelses betydelse för Ludvig Nordströms litterära verk. Man kan säga att den första frågan är av diagnostisk art; den lyder: »Var Ludvig Nordström epileptiker?» Blir svaret jakande, kan den andra frågan — som är den litteraturhistoriskt relevanta — formuleras sålunda: »Konstituerar denna defekt Ludvig Nordströms ideologiska systembyggnad och hans litterära verk?» — Qvarnströms epilepsiteori har kommit mycken uppståndelse åstad och blivit föremål för åtskillig alltför lekmannamässig kritik. Vågar recensenten ännu en gång beträda detta fält, är det givetvis inte i egenskap av sakkunnig vad själva diagnosen beträffar. Men att undersöka det sätt varpå författaren utvecklar sin centrala tes är inte bara legitimt utan även nödvändigt, då man har att granska hans vetenskapliga arbetsmetoder. Frågan om det epileptiska upplevelsekomplexets räckvidd som tolkningsinstrument bör vidare kunna ställas under debatt utanför ett medicinskt eller psykiatriskt forum.

Att det hos Ludvig Nordström finns ett psykiskt upplevelsekomplex av extra-

ordinär art och för hans litterära verk grundläggande betydelse, därom är jag liksom författaren övertygad. Jag är nästan lika övertygad om att diagnosen epilepsi är riktig. Den har attesterats av åtskilliga auktoriteter på området och har såvitt jag vet inte blivit motsagd från sakkunnigt håll. Qvarnström påvisar en sådan motivfrekvens och bygger på grundval av samtida iakttagares vittnesbörd upp en så lödig bevisföring, att lekmannen måste anse teorin fullgott underbyggd. Det är ett högst fruktbart uppslag, och såväl fyndet som tillämpningen måste betraktas som forskarprestationer av största värde. Omdömet gäller undersökningen som helhet; i fråga om detaljerna kan man däremot ofta hysa en annan mening än författaren. Jag skall i det följande dels söka belysa några av svårigheterna och bristerna i dr Qvarnströms detaljargumentering, dels söka motivera min uppfattning, att han i alltför hög grad tolkar in den epileptiforma sjukdomsbilden vid sina textanalyser.

På ett relativt sent stadium av sitt arbete har Qvarnström korresponderat med den amerikanske epilepsispecialisten Lennox och den engelska författarinnan Margiad Evans, som själv är epileptiker och gestaltat sina sjukdomsupplevelser i litterär form. Han har underställt dem sitt material i sammandrag, och båda har vitsordat hans tes angående epilepsin. Det sätt varpå författaren i detta fall presenterat sitt material har givetvis varit avgörande för svarens art. Ur metodisk synpunkt måste man här kräva en fullständig redovisning för att kontroll av utlåtandenas bevisvärde skall möjliggöras. Frånsett detta förefaller mig de båda auktoriteterna erbjuda ett bristfälligt stöd. Lennox' kriterier: »the use of bromides, the attempts at abstinence from alcohol, his sleeping in a separate room, his knowledge about treatment for a seizure, the statement by the doctor who attended him» (s. 77), är — frånsett det sista — högst intetsägande. Vidare understryker Lennox, att det är problematiskt, huruvida man vågar tolka in sjukdomsbilden i de litterära skildringarna: »However, the question remains whether the subjective sensations ascribed to characters in the stories are epileptic.»

På s. 73 ff. drar författaren en parallell mellan en psykisk upplevelse som skildras av Margiad Evans och den välkända tulpanupplevelsen, som Ludvig Nordström beskrivit i *Denna flugiga värld*. Han hävdar, att det i båda fallen skulle vara fråga om försök att återge »upplevelser av psykiska undantagstillstånd av principiellt samma art». — Det är dock svårt att se någon överensstämmelse mellan Evans upplevelse av en violett aura kring en svart hund och Nordströms mystiska enhetsvision. Det väsentliga i det senare fallet är just allenhetskänslan; det är en vision som tillhör den religiösa mystikens sfär — medan det förra väl kan rubriceras som en hallucinatorisk upplevelse av psykopatologisk art. Sammanställningen har knappast något bevisvärde för diagnosens del.

I detta sammanhang måste man beteckna det som svärförståeligt, att författaren (s. 72) avvisar en analys av den visionella erfarenheten ur den religiösa mystikens synpunkt, speciellt som dess väsentligaste komponenter är ljus- och elevationsupplevelsen, ofta beskriven av mystikerna. Då Qvarnström, som ovan påpekats, alltmör koncentrerar sitt intresse på detta upplevelsekomplex, kan det ingalunda sägas, att en sådan analys skulle »leda utanför ramen» av undersökningen, tvärtom. Den skulle endast ha gjort den psykologiska tolkningen mera facetterad; som jag även i fortsättningen kommer att framhålla, synes mig författaren alltför snävt begränsa den psykologiska aspekten till den epileptiska sjukdomsbilden.

Enligt dr Qvarnströms tes är Ludvig Nordström medveten om sin epilepsi och har »i decennier synbarligen sökt ingjuta sina epileptiska upplevelser i sin diktning» (s. 76) — genom dolda anspelningar eller symboliska tolkningar av defekten. Jag skall återkomma till frågan vid min granskning av textanalyserna men skall redan här peka på några uttalanden av Nordström, som i någon mån tycks motsäga ett sådant antagande. — Författaren refererar s. 272 ff. de läkarutlåtanden som avgavs i samband med den stora krisen 1914. Intet av dem tangerar diagnosen epilepsi. Ändå kan Ludvig Nordström i brev till John Ekman (s. 274) skriva:

»Men nu har jag också fått, tack vare denna kullerbytta, fullt signalement på min konstitution, och kan hädanefter lättare sköta mig på lämpligt sätt.» — Skulle verkligen detta »signalement» ha gjort en sådan effekt, om han redan var medveten om att han var epileptiker? — En liknande svårighet av verbal art vållar det brev till Giovanni Lindeberg, som är ett av författarens största trumfkort och citeras inte mindre än tre gånger (s. 85, 274, 409). Här sammanställer Ludvig Nordström krisen 1914 med en just (1934) genomgången kris och understryker, att det i båda fallen har varit fråga om »exakt detsamma som det, som hände Tomas Lack på hans faders tak, i Öbacka». Brevet bestyrker ovedersägligen Qvarnströms tes, men det är samtidigt mystifierande, att den långvariga och komplicerade psykiska krisperioden 1914 betecknas som *exakt detsamma* som den mystiska ögonblicksupplevelsen i början på 1890-talet, som Ludvig Nordström skildrat i *Innan vi började*. Sammanställningen verkar onekligen konstruerad, och konstruktionen kan förklaras. Brevet skrevs nämligen omedelbart efter det att Lindebergs bok om Ludvig Nordströms utvecklingshistoria utkommit, där just takupplevelsen betecknas som grundläggande för hela hans livssyn. Det är detta som har aktualiserat den just i denna situation och orsakat sammanställningen. Påståendet om en exakt överensstämmelse bör därför tas med någon reservation.

Vad dateringen av själva sjukdomsutbrottet beträffar, har dr Qvarnströms argumentering blivit motsägelsefull. På s. 66 f. inför han Ludvig Nordströms term den »andliga konkursen», som syftar på den psykiska krisen efter faderns konkurs. Om denna kris år 1897 heter det: »Därmed nåddes han av sådana speciella psykiska upplevelser, som han själv tillskrivit avgörande betydelse för sitt skapande som diktare» (s. 67). I det följande noterar författaren noga, att den s. k. tulpanepisoden måste dateras till 1897 (s. 71), och vidare leder analysen av *Det eviga ljuset* och av Tomas Lacks första möte med sina förfäder fram till samma konklusion angående epilepsins utlösning (s. 437). — Författaren förbiser vid dessa försök att precisera sjukdomsutbrottet till 1897 och ställa det i samband med »den andliga konkursen» den förut nämnda takupplevelsen, som ju uttryckligen sägs ha ägt rum i början av 90-talet, i 9—10-årsåldern. Också i novellen *Lille Lukas* gestaltas antydningssvis den visionella upplevelsen och förläggs till barnaåren..

Året 1897 betecknar alltså inte någon gräns bakåt för de ev. epileptiska erfarenheterna. Detta är ett av skälen till att man kan ifrågasätta, om författarens tolkning på s. 72 av uttrycket »den andliga konkursen» eller »dissociations-processen» är riktig. Dr Qvarnström menar här, tycks det, att termen åsyftar den extraordinära — epileptiforma — psykiska upplevelsen. Enligt min redan antydda uppfattning är den psykiatriska aspekt som anläggs för snäv; accenten måste förflyttas till ett mera allmänt plan. Så vitt jag kan se bör uttrycket tolkas bokstavligen: det innebär ett lösgörande från samhället, sociationen, gemenskapen; det syftar på isoleringen, främlingskapet och försvarsattityden efter faderns konkurs. En sådan tolkning harmonierar med det erotiska temat i *Det eviga ljuset*. — Det måste framhållas, att liknande synpunkter inte varit författaren främmande. På s. 444 markerar han det socialpsykologiska greppet i novellen och visar, att den »andliga konkursen» skrivs på samhällets konto. Det sker emellertid mera i förbigående; det envist fixerade kardinalproblemet är fortfarande av psykiatrisk art.

Dr Qvarnströms textanalyser är i regel skarpsinniga och energiskt genomförda; de vittnar inte sällan om fin estetisk sensibilitet och uttrycksförmåga. Tolknningen av exempelvis Rikedomens förbannelse är slående och kastar liksom de djärva och uppslagsrika analyserna av novellerna *Kristin* och *Stortån* med deras defekt- och identifieringsproblematik ljus över intressanta och förut ej iakttagna sidor av Nordströms konst. Författaren lyckas till fullo belägga sin tes, att Ludvig Nordströms strävan att gestalta sin visionella erfarenhet är hans diktnings angelägnaste personliga avsikt. Likaså påvisar han klart, att Tomas Lack-historierna kan betecknas som diktarens biktstol.

Strävan att renodla det psykologiska grundtemat medför emellertid — som ofta

blir fallet — att materialet ibland pressas över hövan; byggnaden håller, men konstruktionerna är inte alltid höjda över kritik. De symtom som registreras i ungdomsnovellerna är t. ex. alltför allmänna för att tillåta några slutsatser; uttryck för den extraordinära upplevelsen kan svårigen upptäckas. Det centrala motivet är ofta, som i Unga människor (s. 68 ff.) och Söndag (s. 106 ff.) en starkt stegrad dödsskräck, ordinära pubertetsmässiga ångestreaktioner. Novellen Lille Lukas (s. 203) är intressant av den anledningen att takepisoden här skildras för första gången. Med tanke på den betydelse Ludvig Nordström senare tillmäter denna upplevelse är det märkligt, att skildringen här inte har något av den mystiskt-extatiska accenten och enhetsupplevelsen. Finns här verkligen en utformning av Ludvig Nordströms visionella erfarenhet, måste den sägas vara ytterst vag i konturerna.

Tendensen att pressa materialet så att det stämmer med grundritningarna kan iakttagas i några karakteristiska fall. I romanen Ankarsparre, i skildringen av huvudpersonens s. k. explosion, vill författaren belägga den visionella erfarenhetens elevationskomponent (s. 255). Men Ankarsparre växer inte ut till en »kosmisk pendel» med nersiktsperspektivets väldiga överblick — han sjunker tvärtom ner i jorden, med fötterna vid jordens medelpunkt och huvudet i periferien. — Likaså tolkar författaren in alldeles för mycket i den avbildade vinjetten till Döda världar i samhällsrymden (s. 333 f.). Dessa benrangelsmän med cigarr och ulster som på en Simplicissimuskarikatyr ser ingalunda förbrända ut. Att de skulle ha passerat genom reningens eld och är på väg mot fullkomningen är orimligt, och därmed blir också jämförelsen med Sången om Död irrelevant. Man vandrar inte mot fullkomningen med det utseendet; möjligen kan man säga att figurerna avlägsnar sig från ljuset, visionen — går åt andra hållet, ut ur samhällsbilden.

Till felaktiga slutsatser har också, enligt min uppfattning, dr Qvarnström letts vid den omfattande analysen av novellen Tomas Lacks första möte med sina förfäder, som han vill se såsom symbolisk, »med avsiktligt budskap» om diktarens psykiska konstitution. Hans analys mynnar ut i följande summering: »Men 1897 på hösten tog 'förfäderna' säte i Tomas Lacks hjärta och de representerades av herr Stryknin, den mjölgrå djävulen i ett helvete, som likt Dantes Inferno till sist visar sig i en laddad polaritet förbunden med ett bländande Paradiso. 'Förfädernas' intåg blir trots allt inledningen till 'ett högre liv' för Tomas, som blev världsstadsdrömmens diktare. — Mot bakgrunden av den föregående undersökningen synes det mig knappast förmätet att anta, att man i herr Stryknin, konvulsionernas symbol, har att se den, som givit Ludvig Nordström hans visionella erfarenhet.» Qvarnström menar alltså, att novellen i symbolisk form gestaltar Ludvig Nordströms första epileptiska upplevelse, mötet med skräcken som samtidigt skänker visionens ljus åt världsstadsdrömmens profet.

Jag har redan berört de kronologiska svårigheterna med ett sådant antagande. Har »förfäderna» och »herr Stryknin» det presumerade symbolvärdet, måste Tomas Lacks första möte med dem ha ägt rum senast i början av 90-talet (takepisoden). Grundfelet i själva analysen är vidare — enligt min läsart — att Qvarnström låter *alla moment* i novellen ha direkt anknytning till mötet med förfäderna. Därför sammanställer han begreppet Tomas Lacks »fylla» — enligt symbol-krypteringen lika med epilepsi — med begreppet »mötet med förfäderna». Han jämför med temat i novellen Lumpsamblaren och säger: »Om detta möte låter Nordström modern yttra samma ord som berättarjaget en gång yttrat om lump-samlaren: 'Han är full!'» (s. 436). Men moderns ord har inte tillämpning på detta möte, som äger rum först i novellens slut och endast indirekt är en följd av ruset. Mötet sker alltså inte i ruset, dvs. enligt symboltolkningen under det epileptiforma tillståndet. Inte heller är det ett korrekt referat av skeendet i novellen som författaren ger i det följande på samma sida: »samma höst när snön kommit tar 'förfäderna' en natt Tomas till sig genom 'herr Stryknin'». — Det är *inte* herr Stryknin som förmedlar mötet med förfäderna; det är i stället Tomas

far som är försoningens redskap, enligt vad som uttryckligen framhålls i texten. Herr Stryknin, dvs. mardrömmarnas skräckgestalt, är just den makt som måste övervinnas, för att mötet skall kunna komma till stånd.

Novellen har två poler. Den första är Tomas Lacks dödsskräck, och fasans symbol är herr Stryknin. Den andra är skräckens övervinnande, försoningen med dödstanke, insikten om gemenskapen med de avlidna förfäderna, uttryckt i Tomas ord: »Jag är också en ande som de.» Den insikten väcks av Patron Lacks ord — i de milda förmaningarna efter ruset — om skyldigheterna mot de döda. Författaren kontaminerar skräckmotivet och försoningsmotivet, herr Stryknin och förfäderna och konstruerar en symbolisk tolkning av Ludvig Nordströms ambivalens inför sin defekt. Trots upprepade läsningar av novellen kan jag inte finna tillräckligt stöd för tanken, att den skulle skildra mötet med den epileptiska erfarenheten, den visionella upplevelsen. För mig gestaltar den ett annat centralt tema hos Ludvig Nordström: skräcken och dess övervinnande i en mystisk-religiös gemenskapsupplevelse, insikten om allenheten i Gud, inför vilken den individuella döden mister sin fasa.

Det trauma som kan blottläggas vid en undersökning av skräck-motivets frekvens hos Ludvig Nordström har enligt min uppfattning en minst lika genomgripande betydelse som det epileptiska traumat — naturligtvis kan det också finnas ett samband. Dr Qvarnström har givetvis observerat dessa fakta men valt att lägga den psykologiska tyngdpunkten på annat håll. Det kan beklagas, att belysningen på detta sätt blivit ensidig och tolkningarna någon gång skruvad — men det måste också erkännas, att metoden främjat undersökningens stringens, preciserat frågeställningarna och givit problemlösningarna klara konturer.

*

De anmärkningar recensenten har kunnat göra, drabbar ett högst begränsat antal av avhandlingens drygt 500 sidor. Detaljfrågor i andra partier av arbetet än de ovan berörda kunde givetvis föranleda ytterligare diskussion, men kritiken skulle inte heller i dessa fall väsentligen rubba författarens huvudresultat. Att inte utförligare redovisa dessa både lärda och intelligent utredningar är förvisso en orättvisa mot författaren, som emellertid hör samman med granskningens art. Jag måste nöja mig med att peka på det ytterst intressanta avsnitt, som skildrar, hur det visionella elementet anknyts till samtida bildkonst, fr. a. Marinettis futurism och den besläktade »aeropitturan». Flygbildens nya perspektiv med dess vida överblick och dess reducering av detaljerna korresponderade, som Qvarnström visar, med Ludvig Nordströms aktuella gestaltningsteorier. Vad futurismen i allmänhet beträffar är kanske sambandet mindre påfallande. Gemensamma drag finns onekligen. Men Marinettis vision visar en exploderande storstad; han söker *skönheten* i den oerhörda vitaliteten, maskinålderns eruption av hisnande dynamik. Futuristens bild slår som en knytnäve — Ludvig Nordströms världsstad är en välordnad, harmonisk idyll, ritad med geometrisk precision, där handel och sjöfart blomstrar i Guds hägn, där alla detaljer samordnats till en högre enhet, en gudomlig men utpräglat utilitistisk totalitet. Granskar man noga omslagsvinjetten till Världsstaden (s. 361), skall man finna, att det är den svenska flaggan som vajar över det utopiska samhället. Det är en både lustig och signifikativ detalj.

Även om dr Qvarnström i väl hög grad har fixerats vid sin psykologiska upptäckt och tillämpningarna av den, visar hans undersökning en säker blick för väsentligheter. Också den som inte vill tillmäta epilepsi-diagnosen rang och värdighet av psykologisk universalnyckel måste erkänna dess fruktbarhet. Arbetet bär vidare vittnesbörd om en ytterst samvetsgrann och arbetskrävande materialsamling, som bl. a. innebär uppspårande av ett stort brevmaterial och kartläggning av de delar av Ludvig Nordströms produktion, som endast finns i manuskript eller är tryckta i tidningar och tidskrifter. Avhandlingen ger en ny, djärv men i stort sett väl dokumenterad bild av Ludvig Nordström; den ställer och löser klart litteratur-

historiska problem av ofta principiell räckvidd. Vad framställningssättet beträffar, kan man anmärka på en alltför ymnig och provocerande kursivering. Stilen är i övrigt påfallande vital och uttrycksfull och bidrar till att göra denna gradualavhandling till en mer än vanligt stimulerande vetenskaplig lektyr.

Hans Lindström.

SVEN LINNÉR: *Livsförsoning och idyll. En studie i rikssvensk litteratur 1915—1925*. Ak. avh. Upps. 1954.

Sven Linnérs avhandling inleds med ett kapitel om Pär Lagerkvist, vilket upptar en femtedel av bokens omfång. Också kvalitativt är detta kapitel det ojämförligt tyngst vägande. Det är ju svårt att skriva klokt och inträngande om Lagerkvists författarskap. Ständigt behandlar han människans största frågor; stil och motiv präglas ofta av en naivistisk förenkling. Bristen på biografiskt material vållar forskarna bekymmer. Diktaren vill undvika en närgången analys som inkräktar på hans personliga integritet. Upplysninger om sitt författarskaps förutsättningar, om sin beläsenhet och sina mänskliga kontakter låter han ytterst sällan avlocka sig. En litteraturhistoriker som arbetar med komparativa sammanställningar av kausal natur har valt ett vanskligt forskningsobjekt, om han företar sig att söka klargöra problematiken i Lagerkvists diktning.

Linnér förklarar i sitt andra kapitel, där han närmare presenterar den metod han använder i sina undersökningar av den rikssvenska litteraturen 1915—1925, att han »på det hela taget inte diskuterar kausalrelationer». Sin uppmärksamhet koncentrerar han på »verken själva». Den sammanställning som han gör mellan Lagerkvists verk och några andra författares syftar »inte till att förklara uppkomsten av de förra utan endast till att belysa deras innebörd». Det första kapitlet, »Från Kaos till Den osynlige», börjar Linnér med en analys av vad som sker i Himlens hemlighet. Han framhåller att den teoretiska diskussionen i dramat är mycket mager, och han gör i vad han kallar »illustrativt syfte» en jämförelse mellan den expressionistiska enaktaren och Schopenhauers filosofi. Linnér nämner att Erik Blomberg redan tidigare sammanställt Lagerkvists och Schopenhauers namn i sin viktiga essay *Det besegrade livet*. Här kunde också ha anmärkts att Gunnar Aspelin i sin uppsats *Tidsidéer och tidsideal* (De femtio åren, 3, s. 42) skriver: »Pär Lagerkvists syn på livsprocessen för närmast tanken till Schopenhauers pessimistiska tankedikting, liksom Blombergs förkunnelse är besläktad med utvecklingsoptimismen hos Spencer och Hæckel.» Schopenhauers och Lagerkvists namn har sålunda tidigare sammanförts, men ingen kritiker har utfört jämförelsen. Linnérs parallell (s. 5—12) mellan Himlens hemlighet och Schopenhauers förkunnelse i Världen som vilja och föreställning är utförd med djärvhet och elegans. Överensstämmelsen är i flera avseenden frappant, även om kontrasten mellan Schopenhauers filosofiska terminologi och den svenske diktarens uttryckssätt ofta är stor. Linnérs argumentation för att Schopenhauers uppfattning om könsdriften som det uronda stämmer särdeles väl med Lagerkvists syn övertygar dock inte. Emellertid är det obestriddigt att den erotiska kärleken ofta hos Lagerkvist får en vag och blek karaktär. Blomberg säger på tal om *Den lyckliges väg*, att den lycka som vunnits förefaller nästan överklig — det är en »mystikers kärleksdröm, men utan kärlekens puls och glöd». Jag betvivlar inte att Linnér från psykoanalytisk utgångspunkt skulle ha kunnat stödja sin tes på denna punkt.

Sven Linnér har undvikit att ta ställning till frågan om Lagerkvist har tagit intryck av den tyske filosofen. Det heter på s. 93 att »det är svårt att inte sätta dramat i samband med en idéhistorisk tradition av långt äldre datum än världskriget; jag har exemplifierat den med Schopenhauers namn». Detta ger ju heller inte besked om huruvida Linnér tror på ett direkt samband. Påfallande är likväl att han genomgående citerar *Die Welt als Wille und Vorstellung* i dess svenska översättning från 1916, medan Nietzsche, Tagore, Maeterlinck och Hesse, som också